

841.111
28-52

ХУСАНОВ БАХОДИР

Ўзгаллик фалсафаси

Монография

811.111
Ў-56

- 3646 -

ХУСАИНОВ БАХОДИР

ГҶЗАЛЖИК ФАЛСАФАСИ

Монозрафция

ТОШКЕНТ
«ZEBO PRINT»
2022

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI OLIY VA ORTA
MAXSUS TALIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

УДК: 811.111(075)

КБК: 81.2уа721

X 56

Хусанов Баходир

Гўзаллик фалсафаси [Матн]: Монография. -Тошкент: «ЗЕВО PRINT», 2022. - 152 б.

Илмий мухаррир:
Нурматова Мукаррам Ахмедовна – Фалсафа фанлари доктори, профессор

Такризчилар:
Абдуллаева Насиба Бўроновна – Фалсафа фанлари доктори, доцент. Ўзбекистон Миллий университети
Файбуллаев Отабек Мухаммадиевич – Фалсафа фанлари доктори, доцент. Самарқанд давлат чет тиллар институти

ISBN 978-9943-8120-9-3

Гўзаллик фалсафаси

МУНДARIЖA

СЎЗ БОШИ	4
МУКАДДИМА.....	9
Биринчи бўлим	
ЭСТЕТИК ТАФАККУР ТАРИХИДА ГЎЗАЛЛИККА	
МУНОСАБАТ	
Қадимги дунё эстетик тафаққурида гўзаллик талқини	14
Янги ва Энг Янги давр эстетикасида гўзалликка муносабатнинг умумметодологик жиҳатлари.....	35
Иккинчи бўлим	
ГЎЗАЛЛИК - ФАЛСАФАНING ТАДҚИКОТ	
ОБЪЕКТИ СИФАТИДА	
Гўзаллик – нафосат фалсафасининг асосий категорияси.....	46
Гўзалликнинг асосий элементлари ва хусусиятлари.....	54
Учинчи бўлим	
ИНСОН ГЎЗАЛЛИГИ	
Инсон гўзаллигининг умумий мезонлари	62
Ахлоқ гўзаллиги	75
Тўртинчи бўлим	
ГЎЗАЛЛИК ВА ИЖТИМОИЙ ХАЁТ	
Гўзаллик ва маънавий қадриятлар.....	100
Гўзаллик индустрияси.....	123
ХОТИМА	146

СЎЗ БОШИ

Гўзаллик эстетика категориялари орасида алоҳида ўрин тутаяди. Шу боис, эстетика фанининг предмети ҳақида “Эстетика – гўзаллик ҳақидаги фан” деган фикр билдирилади. Бунинг катор сабаблари бор. Аввало, эстетиканинг деярли барча муаммолари гўзаллик тушунчаси доирасида тадқиқ, таҳлил ва тасвир қилинади. Яъни, воқеликка эстетик муносабат тўғрисида гапирсак ҳам гўзалликсиз “ишимиз битмайди”; эстетик онг структураси ҳақида гапирсак ҳам гўзалликни назарда тутамиз. ...

Эстетик ҳиссиёт, биринчи навбатда, гўзаллик ҳиссиётидан дарақ беради, эстетик идеалда одамларнинг гўзаллик ҳақидаги тасавури, эстетик дилда эса одамларнинг чиройли ва хунук нарсаларни ажрата олиш қобилияти кўринади. Эркин жамият ва компл инсон ҳақидаги тасавурларимиз ҳам бизни гўзаллик тушунчаси, гўзаллик олами сари етаклайди. Шу боис, эстетика бўйича бирон муаммо ёки тадқиқот йўқки, унда гап гўзалликдан бошланиб, гўзаллик билан якунланмаган бўлса.

Франгуз файласуфи, ёзувчи Дени Дидро гўзалликнинг пайдо бўлишидек мураккаб масала юзасидан мулоҳаза билдиришдан аввал бу мавзу бўйича бош қотирган кўплаб муаллифлар катори шуни қайд этишим керакки, қайлайдир машъум тасодифият туфайли одамлар ўзлари яхши тушуниб етмайдиган нарсалар ҳақида кўп гапирадилар, ана шундай масалалардан бири гўзалликдир, - деган эди. Бутун дунё гўзаллик ҳақида ўйлайди: табиатдаги гўзалликдан қувонамиз; уни санъат асарларидан талаб қиламиз; гоҳо унинг хусусиятини тан оламиз, ёхуд инкор этамиз. Бирок, нозик дидли одамлардан гўзаллик ҳақида, унинг аниқ тасвири ва таърифи сўралса “Гўзаллик абсолют характерга эгами ёки нисбийми? Бундайроқ гўзалликлар учун қоида ва ўрнатилган бўлувчи абадий, доимий гўзаллик мавжудми? Ёки гўзаллик ҳам модага ўхшатган нарсами?”, дейилса, биз шу заҳоти турли-туман мулоҳазаларга гувоҳ бўламиз. Пировардида, айрим одамлар ўзларининг бу масала юзасидан беҳабарлигини айтишса, бошқалар шубҳалар гирдобига тушиб қолади. Дафъатан аксарият одамлар гўзалликнинг мавжудлигига икром бўлишдади, кўпчилик уни ҳис

гўзаллик фалсафаси —
 этилади, лекин жуда ҳам санокли шахслар унинг нималигини билмишдади.

Одамзод пайдо бўлибдики, гўзаллик муаммоси устида бош қотирди. Олдий одамлардан тортиб, файласуфларгача гўзаллик мавзиси, гўзаллик қадри ва гўзалликнинг аҳамияти хусусида фикр юрттадилар. Файласуфлар гўзаллик тўғрисида турли-туман назарни қарашларни илгари сурдилар, санъаткорлар ўз салоҳиятлари доирасида гўзалликни қуйладилар. Қолаверса, олдий халқ ўз тенарак-атрофини инсонийлаштиргани сари инсон ва ҳаёт учун зарур ва фойдали нарсаларнинг барчасини, ҳеч қандай назарий қарашларсиз, олдий сўз билан - “гўзаллик” деб атаб келдилар. Халқ тасавурида тинч-осойишта ҳаёт, бахтиёр турмуш ва соғинк-саломатлик гўзаллик саналади.

Кўпинча олдий халқнинг самимий лутфи, фикри, тасавури, амалий тажрибаси ва инсоний яшаш мантигидан келиб чиқадиган фалсафий мушоҳадаларнинг қанчалик содда, айна чокда ҳаққоний эканлигини сезмай қоламиз. “Ҳаёт нима?”, “Яшашдан максад нима?” - деган саволлар билан овора бўламиз, бирок саводсиз ёхуд меҳнатқаш халқ унга олдий, жўн, шу билан бирга, жуда қийин қилиб “тоқ ва эркин яшамок керак, инсон бўлиб ўлмок керак” деб жавоб беради.

Қадимги мисрликлардан бошлаб “Гўзаллик - бу ҳаётдир” деган мулоҳаза ҳукмрон эди. Юнонлар, айниқса, пифаторчилар гўзалликнинг асосини гармониядан кидирдилар: “контакт - бу товушлар уйғунлигини ифодаловчи оркестр” - деган тасавуруга эга эдилар. ... Гўзаллик ҳақида шунчалик кўп назариялар, қарашлар ва таълимотлар мавжуд эдики, уларнинг ҳар бирида гўзаллик каби ниқонга мураккаб ва умумий тушунчанинг қайсидир алоҳида бир томони, белгиси ва аҳамияти қайд этилади. “Инсон учун фойдали ва керакли бўлган нарсалар гўзалдир”. Бу қараш Сукротдан тортиб XX аср эстетикасидаги жуда кўп оқимларда давом эттирилди. Унинг ижобий ва салбий томонлари чуқур ўранилди. Ҳаётий кузатишлар, инсон тажрибалари шуни кўрсатдики, барча гўзал нарсалар инсонга фойдали бўлмаганидек, барча фойдали нарсалар ҳам гўзал бўлмаслиги мумкин экан.

Илоҳиёт фалсафасида гўзаллик Худо томонидан яратилади, нарса ва ҳодисалар гўзаллигини Худо белгилайди, деган фикр ҳам қарор топди. Чунончи, Афлотун фикрига кўра гўзаллик шундай бир нарсани, уни инсон алпақандай эстетик-руҳий кайфият чоғидагина идрок эта олади. Унинг тасаввурда гўзаллик нарса ва предметларга хос бўлмай, инсоннинг воқеликка маънавий-эстетик муносабати натижасида туғиладиган ғоя, тушунчадир. Нарса ва ҳодисалардаги уйғунлик, гармония, пропорция ва мутаносиблик гўзаллиқни ташкил этади (Арасту, Дидро). Инсон ана шу нарса ва ҳодисаларни гўзал ёки хунуқлигини белгилашда меъёр вазифасини ўтайди. Инсоний меъёр - гўзаллиқнинг асосидир.

Кишининг нарса ва ҳодисалардан бегараз завқ олиши гўзаллик туғиғуларини ифодалайди (И.Кант). Нимаики инсонга завқ-шавқ берса у гўзалдир. Гўзаллик-бу ҳаётдир. Инсон ҳаёти, эҳтиёжи ва мақсадига мос тушувчи нарсалар гўзалдир (Н.Г.Чернишевский). XIX ва XX аср жаҳон эстетикасида турли фалсафий йўналишлар билан боғлиқ Г. Липпо, Ш. Дало, Э. Мейман, Б. Кроче, Н. Гартман, Ф. Брентано ва ҳокazo олимлар томонидан илгари сурилган ғояга биноян гўзаллик инсон руҳияти, қалби ва маънавияти билан боғлиқ категориядир. Гўзаллик манбаи- шахс қалбидадир. Рус эстетик олими Ю.Борев томонидан илгари сурилган ижтимоий йўналишга биноян гўзаллик табиий хусусиятларга эга объектив ҳодиса бўлиб, инсон эҳтиёжига асосан ижтимоий ишлаб чиқариш тажрибасига жалб этилган ва инсоният учун ижобий аҳамиятта молик эркин маънавий жараён ифодасидир.

Юқоридаги фикрлардан кўриниб турибдики, эстетиканинг бирон бир категорияси файласуфларни гўзаллик қаби кўп эътибор, эътироф ва таърифланмаган. Демак, гўзаллик - тарихий тушунча. У инсоният тарихида инсоннинг табиатни ўзлаштириш ва ўзгартириш жараёнида, меҳнат туфайли шакллانган ва ривожланган.. Инсоннинг онги, тасаввур, ижтимоий тажрибаси, ривожланиши, камол топиши ва такомиллаштишига қараб гўзаллик тўғрисидаги тушунчаси ҳам кенгайиб, чуқурлашиб борган. Унинг дастлабки пайтларда “гўзаллик” сифатида пайдо бўлиши ва қарор топиши, шубҳасиз, она табиат ва тадрижий (эволюцион) тараққиёт қонуниятларини инсон томонидан эғаллаб боришига боғлиқ бўлган.

Инсонда бирданига ва тайёр ҳолда гўзаллик ва хунуқлик деган тасаввур пайдо бўлмайди. Табиат ва жамият гўзаллигининг айрим намуналари инсон онгидаги гўзаллиқнинг мантикий тақрори ва барқарорлиги учун асос бўлган.

Гўзаллик тарқи конкрет нарса ва предметлар киёфасида, кўринишида намоён бўлса, зикр этилса-да, у тушунча сифатида объектив характерга эга. Гўзаллик – инсонга алоқадор ҳолда нарса ва предметларнинг ижтимоий моҳиятини белгиловчи маънавий ҳодиса сифатида объектив мавжуддир. Фақат бу объективлик субъектнинг ижтимоий, шахсий ва индивидуал фаоллигида ўз ифодасини топади.

“Гўзаллик фалсафаси”га доир ушбу тадқиқотлар муаллифи фалсафа фанлари номзоди, доцент Баходир Хусанов эстетика шўнанинг мақоми, келажакги ва ҳозирги кўни ҳақида қайғурган инсон десам муволаға бўлмайди. У ёшларнинг эстетик дунёқарашини бойитиш, эстетик тафаккурни юксалтириш, қолаверса эстетика соҳасида мутахассислар тайёрлашда, санъат асарларига ва маданий жараёнларга бефарқ бўлмаган ҳолда гўзаллик ҳақида нати қараш, мулоҳаза ва ёндашувни тақдим этган. Турт фаслдан иборат бўлган ушбу монографияни ўзига хос мураккаб тадқиқотлар туркумига киритиш мумкин. Чунки кейинги йилларда мамлакатимизда эстетика соҳасида олиб боришган кўплаб тадқиқотларда бу иктисослиқни юзаки, содда бир ёқлама изланишлар кесимида кўриб чиқиш анъанаси урф бўлганлиги ҳеч кимга сир эмас. Ушбу тадқиқот шу маънода тасвирий санъат, монументаль санъат, архитектура ва адабиёт ка эстетиканинг унут ва ёд бўлаётган объектига ўз назарини қаратади. Тахлилий изланишлар, муносабат, кинёс, замонавий ёндашулар монографияда кенг ёритилади. Гўзаллик индустрияси муаммоси билан боғлиқ кенг аналитик инфомцион маълумотларнинг ҳозиржавоб ва долзарб муаммолари кенг тахлил кесим кўриб чиқилади.

Ушбу жиҳатларни инобатга олиб, муаллиф мавзуга, анъанавий услубдан воз кечган ҳолда, методологик жиҳатдан ҳам хронологик, ҳам муаммовий, замонавий услуб ва тамойиллар кесимида натиқ ташлаган. Натижада гўзаллиқнинг яхлит тизимли мазмун ва моҳияти фалсафий мушоҳада кўламига сингиб кетган. Натти-